

„Az óvatos elzárkózás, a kommunikáció átváltozása közvetlen társasági életté, a lényegi kapcsolat formáinak elkendőző konvenciókká torzulása egyben mindig a szellemi élet megfogyatkozását is jelenti.”

Karl Jaspers

Mottó: „... be vagy a héttoronyba zárva és már sohasem menekülsz...”

A megnevezés gondolom mélységesen sérti az istenek fülét, amennyiben kommunikálni akkor is kommunikálunk, amikor manipulálunk, araikor hazudunk, félrevezetünk stb.

Kommunikálni mindenki képes, sőt, talán még többet is mint amennyire szüksége volna ahhoz, amivel viszont valóban baj van: a találkozással, mint a kölcsönös megértés és megegyezés valamilyen szintjén levő kapcsolatteremtéssel. Ha arra gondolunk, hogy mennyire ritka a teljes megnyilatkozás két ember között, és hogy még ez is mennyire villanásszerű, tisztavirágéletű – nem az értékéről, hanem csak az időtartamáról van szó – akkor be kell látnunk, hogy ez bizony nagyon ősi örökség, hogy nem a kor jellegéből fakad, nem korrupciós tünet, hanem az emberi természetnek egyetemes velejárója, és körülbelül a szubjektummal egyidőben jelent meg.

Ha van is megértés, az sohasem lehet teljes, ha van is közlés, az sohasem pontos leképezése annak a belső történésnek, amely a kommunikáció színpadára kíváncszott. Ha Freud óta már senki sem csodálkozik azon, hogy mennyire tele vagyunk rossz szándékkal, gyilkos gondolattal, birtoklási vágygal, csodálkoznunk kell-e azon, hogy félreértések is halommal hevernek bennünk?

Aki arra adta a fejét, hogy megértse a körülötte lévő dolgokat, az tudja, hogy egész élete fog erre rámenni és azt is.

hogyan az utolsó pillanatban is kiderülhet, merd félreértésen alapszik egész megismerése, egész tudása, (és még jó, ha kiderül!)

A kommunikáció illetően jellegét tehát magunkkal hoztuk, a szubjektum berendezéséből fakad, és úgy határozható meg, mint a logok egyéni értelmezéséből eredő kódolási és dekódolási differencia ember és ember között. Nemcsak az introspekció tárgyaként meghatározható egyéni titokról van szó, amely magunkrafigyeléssel fejthető meg, s ezáltal csak a szubjektum számára hozzáférhető, hanem egy még elementárisabb tehetetlenségről, amely két szubjektum tér-idő viszonyai között fennálló különbségekre vezethető vissza. Ezt az egyszerű fizikai eredetű eltérést egészítik ki a nemi, társadalmi, kulturális, stb. viszonyok sajátosságai, minden egyénre külön-külön vonatkoztatva. Mindez a szemlélődő alany szintjén, konvergálva az egyéni látásmóddal, megismerési berendezésekkel, illetve más személyiségdimenziókkal megszüli azt a monstrumot, amitől annyira félnek a „kommunikációra képtelenek”: az Ént, mely a másságot jelöli a többivel szemben.

Ily módon a dolgok és jelenségek sajátosan kódolt formában képeződnek le bennünk. Ezt teszik még árnyaltabbá az állandó jelentésadási, értékelési és újraértékelési folyamatok, olyannyira, hogy még a szubjektum sem tudatosíthatja mindig őket, hogy legalább a maga számára hozzáférhetővé tegye.

Ha mindezt figyelembe vesszük már elegendő okunk van a kommunikációt, mint találkozást a művészetek közé sorolni de/vagy legalábbis olyan tevékenységként kezelni, amely valamilyen képességnek, vagy az érettség bizonyos fokának meglétét feltételezi.

Ezzel nem holmi kiváltságosak kezére akarom bízni a közlést és annak további tárgyalását, csupán azoktól akarom elkobozni, akiknek nemcsak képességük, de/hanem a mondanivalójuk is hiányzik hozzá.

Az apokaliptikus gondolkodás eluralkodása nem a rosszirányba való fejlődést, hanem a fejlődés rosszirányú értelmezését tükrözi.

Hogy most tűnik fel igazán égető szükségként a közlésnek és a megértésnek az igénye, az még nem jelenti azt, hogy a zárlat – ha

lehet így nevezni – eddig nem volt meg, hanem inkább azt, hogy sohasem volt ennyire fontos a felszámolása, talán mert nem járt olyan közvetlen következményekkel mint ma. Ami eddig fél sem tűnt – vagy legfeljebb egyes gondolkodók vették észre – most hirtelen tragikus válsággá alakult, mely sürgősen megoldást követel.

Az, ami egy sivatag közepén egyedül élő ember számára természetes, érthetlenné válik egy százezres tömegben, ha nem vesszük észre, hogy mindennemű közlésnek elsődleges feltételeként nem a külső környezeti lehetőségek szerepelnek. Nem az, hogy van-e akinek elmondani, hanem az, hogy van-e amit és tudjuk-e hogyan? Ebből a szempontból szerencsésebbnek tartom az erdei remetét, ha megérett erre a feladatra – mely a másság elfogadásával veszi kezdetét – mint a többezres tömegben naponta ádáz könyökharcot vívó teremtményt, akitől „emigráltak a szavak”. Egy remetének soha nem fog annyira fájni, hogy „nincs akihez szólni”, mint egy nagyváros bármely polgárának, akit a szembetűnő arcának közönye állandóan szembesít saját tehetetlenségével, „kommunikációra képtelenségével”.

Tulajdonképpen nem a kommunikációnak a képtelenségérei, hanem a képtelenjeiről kellene beszélnünk.

E századvégi civilizáció és létforma csak hozzásegít bennünket az egyik legfontosabb, de talán a legkevésbé megteremtett feltétel számbavételéhez kommunikációs kísérleteinkben. Ahol két ember van együtt, és hely is van bőven, az egyetértés esetleges hiánya nem jár olyan következményekkel – vagy csak ritkán – mint ahol százan, ezren tolonganak fejtellenül.

A megértés, ismeretátadás, közlés nem a „már”, hanem a „még nincs” állapotában rögzíthető. Mostani helyzetünk a valamikorival szemben a jelenség megvilágítottságának, tudatosítottságának többletével bír. Állandóan rákényszerülünk arra, hogy számoljunk belső tehetetlenségünkkel ezen a téren.

Molnár Attila

Az ember alapvető belső késztettsége a kapcsolatteremtés: a magány elkerülése, a közösségbe való kívánczóság. Ez a belső késztettség szolgált alapjául tulajdonképpen az emberi társadalom kialakulásának és fejlődésének. A kulcsszó: kommunikáció. Jelen írásomban elsősorban szubjektív szempontból próbálok megközelíteni az emberi kommunikáció nehézségeit, buktatóit, illetve felkutatni az esetleges kommunikációképtelenség forrásait.

Ahhoz, hogy egy aktust kommunikatívnak tekintsünk, magában kell foglalnia egyrészt valamilyen kommunikációs szándékot, másrészt valamilyen kognitív reprezentációját annak, amit kommunikálunk; mindezeket pedig olyan magatartás formájában kell kinyilvánítanunk, amely mind a szándék, mind pedig a reprezentáció jelzéseként működik. E három meghatározó elem már a beszéd előtti fázisban megjelenik, ezért nem fogadhatjuk el azt a nézetet, miszerint a beszélni még nem tudó emberké képtelenek a kommunikációra. Főleg akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy néhány érzelmi jelzés (például arckifejezés) bizonyítottan egyetemes jellegű, vagyis genetikailag meghatározott.

A kommunikációképtelenség fogalmát mind a szándék, mind a reprezentáció, mind pedig a magatartás szintjén egyaránt megragadhatjuk; mindannyiunkkal előfordult már, hogy nem állt szándékunkban interakcióba lépni egy olyan személlyel, akiben ez a hajlandóság megvolt, vagy fordítva: képtelen volt felvenni a kapcsolatot egy adott személlyel, mivel az nem óhajtotta. Ezen túlmenően meg kell találnunk azokat a megnyilvánulási formákat és eszközöket, amelyek segítségével létrehozhatunk és fenntarthatunk egy társas helyzetet. A kommunikációban nagyon sok közös vonást tételezünk fel egymásról; közös történet, közös szociális tudás nélkül nehezen képzelhetünk el bármiféle interakciót két ember között. Ennek a szociális tudásnak tulajdonítható a csecsemők gyors nyelvelsajátítása is, ami eleve feltételezi azt, hogy az ember mindeneelőtt az interakció, a kommunikáció hogyanját tanulja meg, nem-is magát a nyelvet. E közös szociális tudás „segít” bennünket abban, hogy adott kommunikációs helyzetben ugyanazon megnyilatkozás

több, hasonló jelentéssel bíró formája közül kiválasszuk a legrelevánsabbat, ami a legjobban kapcsolódik az adott elvárásokhoz. Amennyiben betartjuk az adott szociális helyzet által megszabott „kommunikációs szabályokat” (mint például megfelelő sorrend, udvariasság, figyelmesség, relevancia stb.), viszonylag könnyen fenntarthatjuk az adott kommunikációs helyzetet, ellenkező esetben viszont komoly nehézségekbe ütközhetünk.

Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a társadalmi, illetve az egyéni különbségeket sem. Társadalmi szinten például számolnunk kell a nyelvi különbségekkel, amelyek gondolkodásbeli, világszemléletbeli sokszínűséggel is gyakran együttjárhatnak. Bár a beszéd sokfélesége az élet számos területén problémaként jelentkezik (például nevelésben, nemzetté válásban, a kultúrák határain áttörő kommunikációban), nehezen képzelhető el hogy pusztán önmagában megakadályozná a kommunikációt: egyrészt mivel egyetlen normális személy és egyetlen normális közösség sincs egyetlenegy beszédstílusra, változatlan monotóniára ítélve, mely kizárná a különböző beszédmódok használatát (például egyes esetekben egyik nyelvről a másikra való átkapcsolás, vagy ugyanazon nyelv különböző dialektusainak használata); másrészt a beszéd – amellett, hogy különböző teret foglalhat el, különböző funkcionális terheket vállalhat magára a különböző társadalmak kommunikációs háztartásában – nem az egyetlen módja a kapcsolatteremtésnek. A verbális kommunikációt ugyanis nem verbális jelek áramai kísérik, amelyek sokkal hatékonyabbak – a vokális jelzések ötször, a mimikai jelzések nyolcszor – az attitűdök és az érzelmi állapotok továbbításában; egyes esetekben pedig az egyetlen lehetséges módját képezik ezek közlésének, mivel egyes nyugati kultúrák nem fogadják el az érzelmek, illetve a pozitív én bemutatásának verbális módját. A nemverbális kommunikáció jelzései részt vesznek a verbális csatorna ellenőrzésében, segítenek bennünket a szándék, a jelentés eldöntésében, felismerésében. Vannak olyan esetek, amikor kétséges, hogy egy megnyilatkozó két vagy több dolog közül mit akar közölni; ilyenkor a megnyilatkozás kontextusára igyekszünk hivatkozni és azt,

kutatjuk, hogy az alternatívák közül melyik lehet releváns annak a szempontjából, amit a megnyilatkozó mond vagy csinál, vagy az adott helyzetben melyik szándéka felel meg egy olyan célnak, amely nyilvánvalóan előtte lebeg (például ha valaki tüzesetnél „pumpáért” kiált, a kontextus ismerete nélkül könnyen előfordulhat, hogy kerékpárpumpával igyekezünk rajta segíteni vízpumpa helyett). A kifejezett szándék érvényessége tehát attól függ, hogy a cselekvés megfelel-e valamely elismert- normatív háttérnek vagy sem. Utóbbi esetben a kommunikáció bizony kudarcba fullad.

Ezzel eljutottunk a cselekvés reprezentációs, gondolatalakító funkciójához, amelynek fontos előfeltétele a beszéd szintjének a differenciációja: az explicit beszédaktusoknak mindig van egy olyan propozicionális összetevőjük, melyben egy tényállást fejeznek ki, reprezentálnak. De mi a helyzet a nem nyelvi cselekvésekkel, amelyekben általában nincs meg ez az összetevő? Amikor leintem a taxit, hogy idejében elérjek valahova, vagy ha egy meghívás elutasítását azzal jelzem, hogy nem megyek el – ezeket a kifejező értékű viselkedéseket csak úgy vagyunk képesek megérteni mint utazást és haragot, ha már eleve ismerem ezeknek a prepozicionális tartalmát. Visszajutottunk tehát a közös szociális tudás problémájához, amely mint láttuk minden interperszonális kommunikáció alapját képezi.

Ha mindezeket figyelembe vesszük, kommunikációképtelenségről akkor beszélhetünk, amikor a hallgató nem képes megérteni és elfogadni a közölt tartalmat az érintett értelemben; erre pedig igen ritka esetben kerülhet sor a kommunikáció rendkívüli sokrétűsége következtében.

Borbély Csaba

Kommunikálni annyit jelent mint jelelni; az ember pedig jelhasználó, jelteremtő lény. A történelem folyamán az emberi élet a konkrét tárgyi világ mellett mindig létrehozta a maga állandóan

változó és rendszerbe szerveződő szimbolikus világát. Ez a szimbolikus világ teszi az embert emberivé, vagyis szociális lényé. A társadalmi lét erre a világra épül, ez köti össze az egyéneket, csoportokat, népeket, de ez is választja el őket egymástól, megnyilvánulásainak sokféleségében.

Ez a szimbolikus világ a jelek, a gesztusok, a képek és a szavak világa – a megnyilvánuló tudattartalmak világa. Az ember gyermekkorától kezdődően fokozatosan elsajátítja előbb a családban, majd a társadalomban működő jelrendszereket és ezek alapján kialakítja a világ és önmaga között működő saját kommunikációs rendszerét. Ez egyben a világgal szembeni attitűd meghatározása is.

Minden jel az előzetes tapasztalatoknak rendszerén keresztül épül be a szubjektumba, s így a jelek jelentései a receptortól válnak függővé.

A jelrendszerek típusainak függvényében a kommunikáció különböző formákat ölthet, az egyszerűtől a legbonyolultabbakig.

Az egyik legérdekesebb formája a kommunikációnak a zen-buddhizmusban gyakorolt néma párbeszéd a mester és a tanítvány között.

A zen mindkét iskolája, a soto és a rinzai a megvilágosodást, a satorit kívánja elérni amely a buddhista felfogás szerint egyenlő a tudat teljes kiürítésével, a gondolatnélküliséggel. Ennek a szemléletnek a filozófiai megalapozását a Prajna Paramita Hridaya Sutra-ra vezetik vissza, amely szerint az abszolútum maga az üresség, amiben nem létezik sem érzékelés, sem ragaszkodás, sem pedig szenvedés, túl van a dualitáson és minden megkülönböztetésen. Ezt a tudatban megvalósítva, az ember rátalál igazi énjére, eléri a teljes belső szabadságot és nyugalmat, tudata abszolúttá válik. Ennek kivitelezésére a soto iskolában a „csendben ülés” gyakorlatát alkalmazzák, ami abból áll, hogy az ember leül és nem tesz semmit. Ez a szó legszorosabb értelmében vett semmittevés, minden tevékenységet kizár, még a gondolkodást is.

A gyakorlat elsajátítása egy mester vezetése alatt történik,

aki némán figyelemmel követi a tanítvány fejlődését, a testtartás feszültségéből következően a tudatállapotok váltakozására. A hagyomány szerint a mester jelenléte rendkívüli fontossággal bír, mivel ezt a módszert nem lehet könyvekből vagy értelmi levezetések segítségével elsajátítani, hanem csak egyenesen a „lelkemből a lelkedbe” adható át.

A mester jelenléte ebben az esetben szimbólumértékű, ő testesíti meg a tökéletes nyugalmat és ismeretet, biztonságérzetet is önbizalmat nyújtva a tanítványoknak. A tanítás a példamutatáson keresztül valósul meg.

Minden ember – mondja a Mahájána – csak azt adhatja önmagából ami benne van, gondolatokat, eszméket, de ha nincs benne semmi csak a pusztá léte, akkor önmagát adja, s ez a legnagyobb áldozat amit egy ember hozhat a másik emberért.

Így adódik át a tanítás „a lelkemből a lelkedbe”, ez a néma párbeszéd, a pusztá jelenlét kommunikációja.

Konnert Z. K.

Első kérdésünk nyilván az, hogy milyen logikai viszonyba állítható a kommunikáció és a kommunikációképtelenség. Az utóbbit úgy határozzuk meg mint azt a lehetőséget, mely kizárja az előbbi megvalósulását. Azonban kérdéses marad továbbra az, hogy a kommunikációképtelenségről szóló diszkurzus képes-e közölni valamit, ami teljesen független benne a kommunikáció lényegétől. Mert ha ez nem sikerül, akkor önmagunknak mondunk ellent, azaz bizonyítjuk ilyenformán (tipikus *reductio ad absurdum*), hogy ebben az esetben sem zárható ki a kommunikáció ténye. Logikai szempontból tehát a jelen vállalkozás egyenértékű kellene legyen egy olyan diszkurzussal, mely bemutatná, hogyan lehet beszélni arról, ami lényege szerint a nem – beszéd. Feltételezésünk szerint valóban létezik egy olyan beszédforma, amely nem tölt be kommunikatív funkciót (ennek bizonyítására vállalkozunk az elkövetkezőkben), nevezetesen olyan diszkurzusokról van szó, melyek a monológus elve

szerint építkeznek. Ezt a megnevezést olyan tautológiák fedőneveként használjuk, melyekben felfedezhető a circulus vitiosus (a tárgy tényének elfogadása a tárgy létmódusának egy meghatározott formáját tételezi). A filozófiai diskurzusok esetében tehát azokat az elgondolásokat vesszük alapul, melyekben valamilyen „magánvalót” önadottságként fogadtunk el; majd az utolsó részben egy dialektikus megoldással próbáljuk feloldani a kommunikációképtelenség problémáját.

1) A nyelv kérdése és a „gnoszticizmus”

Leibniznek az *Ars combinatorica* című munkája vállalkozás arra, hogy valamely nyelvet, betűhasználata alapján, mint származtatott betűsorozatok összességét írja le. Feladatként tűzi ki azoknak a hangcsoportoknak a feltérképezését, melyeket önálló entitásoknak fogadhatunk el, és a kombinációs szabályok teljes kánonjának megalkotását, azaz olyan eljárást keres, mellyel a végtelenbe nyúló kombinációs lehetőségeket le lehetne zárni, és így kiiktatni az értelmetlen szavakat. A leibnizi módszer elvben nem jelentene mást, mint az első szó (logos) felkutatását, minthogy az első szónak léteznie kell ahhoz, hogy újabb szavak lehetősége elvben adva legyen. Mert, ha csak a kombinációs szabályokon múlna a jelentéssé szavak „előállítás”, akkor vagy a.) lehetőségünk lenne arra, hogy megtaláljuk az egyetlen formatörvényt, és bármilyen jelrendszert alapul véve, alkalmazhatnánk rá (végsősoron a nyelv funkcionalitásának megszüntetését eszközölnénk); vagy b.) nem jutnánk tovább a logikai paradoxonok megoldásában, mint a formális logika, és ez a keresett nyelvi egység tagadását jelentené.

Az említett eljárást lényegében közel érezzük a gnosztikusokéihoz, és arra szeretnénk felhasználni, hogy bemutassuk a kommunikációképtelenséghez vezető egyik (nyelvi) utat. Az általunk gnosztikusnak nevezett filozófus elképzelése, hogy az igazságot magábfoglaló első szót újra kell alkotni, mivel semmilyen garanciánk nincs arra, hogy természetes nyelvi igazságaink valóban

képesek kifejezni az autentikus igazat. Lehetséges ugyanis, hogy a beszéd már nem tartalmazza a logost, tehát esélyünk sincs arra, hogy megértsük. Következő lépésben egy új jelrendszert kell bevezetni, mely rendelkezik azzal a tulajdonsággal, hogy benne a jelentések mindig ugyanazok maradnak. Az autentikus nyelv romlását úgy lehetne megakadályozni, hogy azt a jelrendszert, melyet használ, csak az értők számára tennénk hozzáférhetővé. Ez az elképzelés viszont a kommunikációképtelenség problémájával kerül szembe, ugyanis nincs mód arra, hogy közöljük a következő kijelentést: „Barátom, én értő vagyok”, és sajnos ezért a hozzáértők mindig önjelöltek maradnak.

2) Racionalista elvhűség és a kommunikáció

A jelentésadás szubjektív mivoltára reflektálva, a kommunikációt, mint a jelenbe-helyezett-nyelviséget nevezhetnénk meg. Az elnevezés arra utal, hogy a kommunikáció vizsgálatában elsősorban organikus beszédformákról gondolkodunk, azaz a szubjektum egyéni önkifejezési készségének viszonylatában tételezzük őket. A megválaszolendő kérdés tehát az, hogy hogyan értelmezzük a szubjektumnak „önmagából való kilépését”. Két úton indulhatunk el:

a.) a szubjektum önkifejezése nem más, mint folyamatos objektiváció

b.) a szubjektum önkifejezésében törvények nélküli szellemi szabadságát valósítja meg.

Az első esetben fluens kommunikációt tételezünk a szubjektum–objektum–szubjektum viszonylatában, és ki kell zárunk a kommunikációképtelenséget. Hiszen, ha a szellemi szubsztancia nem azonos önmagával, akkor a kommunikáció sem lehetséges. A kommunikációképtelenség egy teremtés szükségességét vonná maga után. Viszont lehetetlenné válik az is, hogy a kommunikáció spontaneitására választ kapjunk, mert mint közvetítő bizonyos elhatározottságokkal kell rendelkeznie, és mindig ugyanazokkal, hogy folyamatosságát biztosítani tudja.

A második esetben a kommunikáció feltételévé a vélemények

egyeztetése válik. Feltételeztük, hogy a kommunikáció helyzetfüggő, és a pillanat élménye. Ezért meg kellene vizsgálnunk az igazság-hazugság problematikáját, hiszen gyakorlatilag kizárt az igazságot logikai kritériumok alapján meghatározni. A kijelentések igazságát referenciáik alapján kell megadnunk. S minthogy a jelentésben le lehetők fel a referenciák, számolnunk kell a jelentésrétegek diffúziójával is. A jungi teória alkalmazása lenne az egyedüli járható út. Ezen elképzelés alapján sajátos képességünként fogadjuk el, hogy percepciót és szelekciót szinkretikusan valósítunk meg. E képességünk működésének feltétele, hogy az akkumulált tudás, azaz a „monológus”, a dialógus egyensúlyát szabályozza és így a két diskurzusforma egymást „generálva” nyer létjogosultságot.

Csiszér Eszter

A tudatosság nosztalgiája

Azt feltételezni, hogy a közlés egyértelműen gondolkodásfüggő, és hogy ilyenformán a helyes közlés egyedül a helyes gondolkodáson múlik, túlzott leegyszerűsítést jelentene. Az itt következő szöveg első látásra egy ilyen redukcionista álláspontot képvisel. A benne elemzett önműködő vagy tárgy-talan gondolkodás alatt ezért csupán a kommunikációs zárlatok *egyik* előidézőjét, illetve kísérőjelenségét ajánlatos érteni.

A módszeres gondolkodás ellentéte alighanem a módszer nélküli, azaz a módszertelen gondolkodás volna. Az első többnyire egy adott témához kötődik, a végiggondolás vagy elsajátítás során felvetődő árnyalások, ellenvetések, továbbgondolások stb. argumentatív és bizonyító jellegű strukturálása. Passzívabb formája a szakdolgozatokban honos, de tagadhatatlanul *tárgyi gondolkodás* például a Kanté is, tehát a saját tárgyát „megteremtő” gondolkodás

általában. A módszer az eseteként önreflexív vagy ennek következtében önkritikus gondolatvezetést – megválaszolatlan kérdésfelvetések, eldolgozatlan megtorpanások – előbb-utóbb egy gondolati álláspontot alátámasztó gondolatmenetvé ötvözi.

Módszertelen gondolkodás az, amit rendszerint gondolati csapongásként, el-kalandozásként, -merengésként élünk meg. *Tárgy-talannak* azonban ez sem minősíthető.

Egy használatosabb osztályozás az említett gondolati álláspontokhoz vezető út tudatos/módszeres vagy öntudatlan/módszertelen jellegét veszi figyelembe. Ez utóbbi az intuitív igazságok létrejöttére jellemző. Descartes elképzelésének megfelelően ezek alkotják majd, az analitikus következtetésekkel karöltve az abszolút és tökéletesen adekvát gnózis feddhetetlen módszerét, a mathesis universalist, melynek alkalmazásában a fő motivációs elem az „...a rendíthetetlen hit, miszerint az okság vezérfonalán haladó gondolkodás a létet nemcsak megismerni, de megváltoztatni is képes.”¹ Nietzsche a módszer személyes vállalását az optimista teoretikus – elsősorban Szókratész személyében testet öltött – típusának erre a szerinte alaptalan és félrevezető kényszerképzetére vezeti vissza. Lehetséges, hogy így van. Legyen ez csak egy példa a gondolati (ki)csapongásra. A módszertől indultunk és Descarteson, Nietzschén keresztül eljutottunk egy kényszerképzethez.

Visszatérve a tárgyi gondolkodáshoz, mit akar ez jelenteni? Mind a módszeres, mind a módszertelen gondolkodás tárgyi gondolkodásként azonosítható. A tudatosság eltérő fokozatain ugyan de mindkettő a gondolkodás valamilyen – explicite vagy implicite – adott tárgyával való viszonyban történik meg, az akarati tényező nem elhanyagolandó jelenlétében.

Par excellence tárgy-talan gondolkodás talán az *önműködő gondolkodás*. Az önműködő írás a szürrealisták kanonizált alkotásformájaként ismert: az önkontroll és a tudatosság

¹ Friedrich Nietzsche: A tragédia eredete. Európa könyvkiadó, Budapest, 1986, 123–124. old.

kiiktatásával születő szó- és gondolat-halmazokat ők a tudattalan közvetlen megnyilatkozásaiként könyvelték el. Hasonlóképpen esetleges az önműködő gondolkodás megtörténe, melynek egyik első jellemzője tehát az akarat tényező hiánya. Ugyanakkor a gondolkodás tárgya ez esetben semmiféle időbeli szinkronban sincs a gondolkodás aktusával, mivel maga az aktus nem érhető tetten. A tárgy – a téma a probléma – kétségkívül ott rejlik valahol a tudattalanban, hisz nem a semmit gondoljuk el ilyenkor, de a már kész gondolatokat egyszerűen „lehozza az agyunk”. Nem futó ötletekről vagy revelatív megoldásokról van szó, hanem egész gondolatsorokról, amelyekben a gondolkodás aktusa, mint többé-kevésbé nyomon követhető folyamat, nincs jelen. Ezeket a felvillanásokat általában mi magunk vagyunk hajlandók gondolkodásként elismerni. Mégis, mivel csak gondolatokat eredményez, és a gondolkodásnak a tárgyában vagy a vele való viszonyban kell megtörténnie, tartjuk magunkat a tárgy-talan vagy az önműködő gondolkodás kifejezéshez.

Az önműködő gondolkodás egy sajátos diszpozíció velejárója, s e diszpozíció révén szorosan összefügg a kommunikáció, kezdetben mint önkifejezés, torzulásaival.

Az önműködő gondolkodás mint közlés

Gondolkodás-tipológiánk eme újdonsült szereplőjét stílusosan a kinyilatkoztatásszerű, spontánul dogmatikus evidenciák sora teszi felismerhetővé. A módszeres gondolkodásról állítottam, hogy bizonyító, az önműködő gondolkodás csupán emanál, akár a delphoi Püthia. „Így van ez. Ez és ez a dolgok és gondolatok állása.” Érvéstechnikája befelé, az emanáló szubjektum irányába hat, mintha önmagát akarná meggyőzni állításai igazságértékéről. Valószínűnek tűnik, hogy egy ilyen reflexió eleve túl van önmaga megértésén és ezáltal a megértésre törekvésen is. Tárgy-talan leginkább abban az értelemben, hogy a gondolkodásnak a tárgyában való raegtörténe nem tárgyiasulhat, mert ez a történe nincs is, vagy legalábbis nem közölhető.

A módszeres gondolkodás tárgyi gondolkodás, mert a közlésben tárgyasul és ez a tárgyasulás, mint a közlés szándéka, már a gondolkodás folyamatában jelen van és működik. Saját gondolkodásom megértése és megértetése ebben a hermeneutikai körben kölcsönösen meghatározza egymást. Ez biztosítja az immár közölt gondolkodás aktualizálhatóságát a befogadóban.

Tehát a viszonyító gondolkodás és a viszonyító közlés volnának a megértetés kritériumai. De mihez viszonyítva tárgyasítjuk és határoljuk el gondolatainkat más gondolatoktól a közölhetőség érdekében? Nyilván a közlések azon artikulációs teréhez viszonyítva, amelyben ezek jelentéssel telítődnek: ez volna az a kontextus, az az egyéneket átható cselekvés-, kapcsolat-, és image-rendszer, amelyben a közlések értelmet nyernek és beszéd-tett mivoltukban hatnak.

Az eddigiek értelmében a gondolatok tárgyasítása egyben a megértést – önmagunk megértését – és a megértetést konstituálja. Az a távolság, amely a tárgyasított – és úgy tűnhet, személytelenített – gondolataink és önmagunk közé ékelődik, a kifelé irányuló megértetés szempontjából közelítést jelent egy személytelenebb, de kölcsönhatásokkal telített kommunikációs tér irányába. Az objektivált gondolatok, közlések ettől még a sajátjaink maradnak. Nem véletlen, hogy sokszor a közlés lázában legszemélyesebbnek vélt gondolataink a legidegenebbek utólag. Bizonyos ideig hatalmukba kerítenek, utóbb aztán csak a megtagadás erejéig kerülünk velük kapcsolatba.

A tárgyaltalan gondolkodás egy passzív, nem ütköztetett és így nem viszonyító tudás terméke. Néha az érthetlenségig személyes jellemünkről, mély lelki szakmai vonzalmainkról, vagy egy tudattalan világrépről árulkodik. Lényege, hogy a közlés közegében nem kontextusfüggő közlésekkel él és ennyiben tárgy-talan, nem tárgyasuló. A passzív tudás dadogó magánmitológiáinak terében fejt ki tevékenységét, ahol a szubjektumbomlás a fluktuáló gondolatokat minduntalan személyeseknek és sajátainknak álcázza.

Kommunikációnk

Ismételt nekirugaszkodásokat követően úgy látom, hogy Kolozsvár viszonylatában bármiféle egyértelmű diagnózis felállítására törekedni lehetetlen kísérlet. Irodalmi és művészeti próbálkozások e téren bizonyára több sikerrel járnak. Ennek ellenére módunkban áll a különféle elméleti korlát-leletek közlése, esetleges egyeztetésük, mely által éppen korlátaik válnak nyilvánvalóbbakká. Gondolok itt elsősorban a pótlékezés szubjektív vagy klikkmagányában rejtőző szempontok korlátoltságára. Ezek kibontása, „nyilvánosítása” az interszjektív fiktíveknek vagy ténylegeseknek bizonyuló korlátok felfedésében segíthetne. Természetesen el kell fogadnunk azt a kitélt, hogy ebben a közegben „abszolút megfigyelő” nincs. Ez a gondolatfutam akár a díszkurzus elszemélyesedő hangvétele miatti mentegetőzésként is felfogható.

A mi esetünkben a közlések artikulációs tere, az a bizonyos kontextus, ha már az intézményekben nem, vagy kevésbé találjuk a helyünket, egy szellemi műhelyt, egy akármilyen jellegű, de közlésgeneráló klubot stb. jelentene. Ha csak egy kissé is következetesek vagyunk magunkkal szemben, akkor az itt lejátszódó kommunikációs aktusok, beszéd-tettek rólunk szólnának. Egy ilyen keret természetszerűleg személytelen bizonyos mértékben, de ez nem baj.

Hajlamosak vagyunk a kommunikáció/kommunikációképtelenség problematikáját a személyes/személytelen viszonylatokon keresztül szemlélni. A témakezelés szempontjából ez a megközelítés helytálló, de ezeknek a viszonylatoknak az alternatívizáló szembeállítása véleményem szerint értelmetlen. Az elidegenedés, a különféle funkciókban való feloldódás előidézte hasadtság valószínűleg elkerülhetetlen és az elidegenedésmentes világ, a totális személyesség egy ábránd. A kommunikáció lényegének megfelelően közvetít, tehát közvetett. Sohasem, vagy csak nagy ritkán jelentheti két ember legbensőbb lényegének extatikus egymásbvetülését. Egy másik megértése mindig is közvetett, egy személytelen kontextusból

kiindulva bejárhatja az egymást megismerés teljes skáláját a személyességig. A felfokozott személyességre törekvés, akár az önműködő gondolkodás, sokszor előre letudja a megértésre törekvést és társas önbeszélésre korlátozódik. Ez nem dialógus. Ha mégis az és kontextus nélküli, akkor mulékony és esetleges, mint a lényegtől elidegenedett közlés-szituációk általában.

Megpróbálom rekonstruálni a végletes személyesség-igény működési mechanizmusát, úgy ahogy azt én, és mivel másokkal szemben, valószínűleg többen is megtapasztalták. X pszichológus, Y matematikus, Z mondjuk matematikus, de – és ez talán még érdekesebb – egyazon szakhoz tartozó diákokra is érvényesíthető sémáról lesz szó. A nemlétező kontextusban, a felszínen, ha úgy tetszik, nem történik semmi, illetve – óvatosabban – az önmagunk és mások betajolását elősegítő kontextus-események történnek a legkevésbé. Szakmai kommunikáció? Nem fogom őket „helyből” a predesztináció kérdésével kapcsolatos álláspontjukról, vagy az infinitezimális számítás rejtelméről faggatni. Marad hát a személy. Az ismerős ismeretlen. Innen azok a vesefürkésző vagy odasandító pillantások. Ha itt kint nem történnek a dolgok, akkor ott legbelül csak kell történnie valami valósnak. Tegyük fel, hogy megtörténik a „találkozás”, a személyesség-orgia és azonnal óhatatlanul továtűnik. Így hát da capo al fine. Meglepő, hogy ez az esetlegesség berkeinkben szokványossá és megkérdőjelezetlenné válik, sőt, egyre több prófétájára talál.

A felejtés jelensége, amelyet saját körömben tapasztalok, feltehetőleg nem patológus, de mindenképpen valós. Az történik ugyanis, hogy elfelejtjük értesíteni egymást az egyébként esetleg lényeges, de a kontextus híján súlytalanná nivellálódó és ezért felejtendő történésekről. Ebből a szempontból Kolozsvár ontológiai státusza számomra sokszor egy hangulatával ér fel, amelyben a tettek és elkövetők esetlegességében mintha szüntelenül valaminek a hiánya történe meg.

Ha nem másból, hát az egyre személyesebb fináléból kitűnhet, hogy az önműködő gondolkodás áldozata vagyok jómagam is. Ennek

ellenére nem akarok egy ördögi kört faragni a vázolt problémából – nincs kontextus, tehát viszonyító közlés sem és vice versa – hogy e szöveg néhol didaktikus és hatásvadászó érthetlenségét indokoljam, mint ahogy másfelől a módszeres gondolkodás apológiájának megírása sincs szándékomban. (Értelmes?) kontextust kell találnunk magunknak, ha meg akarjuk érteni egymást.

Szigeti Attila